

Modern Çağın Hastalıklarından "Histeri"nin Halide Edib Adivar'ın Hikâye ve Romanlarına Yansıması

DOÇ. DR. H. HARİKA DURGUN*

Öz

Bir çeşit sinir hastalığı olarak kabul edilen "histeri", Türk edebiyatında özellikle 19. yy'da edebî eserlerde ele alınan, değerlendirilen bir konu olmuştur. Öncelikle Halit Ziya Uşaklıgil, Ahmet Mithat Efendi ve Mehmet Celal'in eserlerinde karşımıza çıkmıştır. Halide Edib Adivar'ın hikâye ve romanlarında "histeri" konusunu ele alışını edebiyat psikolojisi ve edebiyat-biyografi ilişkisi açısından değerlendirdiğimizde yazarın kişileri karakterize etmede hem gözlemlediği kişilerin hem kendi tecrübelerinin hem de okuduklarının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Halide Edib'in, 1908'de tefrika ettiği "Bir Günahkâr Kadının Jurnalinden" hikâyesinden *Kalp Ağrısı* (1924) romanına kadar üzüntü, kaygı, korku sonucu ruhsal çöküntü yaşayan; asabi, histerik kadınlara yer verdiği görülür. Bu kadınlar ya annelerinden aldığı genetik özellikler ya da yaşadıkları üzücü olaylar sebebiyle histeriye yakalanmışlardır. Halide Edib'in, "histeri"yi sebep-sonuç ilişkisi içinde değerlendirmesi onun konuya aynı zamanda realist bir çerçevede yaklaştığını da gösterir.

Anahtar sözcükler: Histeri, hastalık, Halide Edib Adivar, kadın, *Harap Mabetler*, *Mev'ud Hüküm*

REFLECTION OF "HYSTERIA", ONE OF THE DISEASES OF THE MODERN AGE, IN THE STORIES AND NOVELS OF HALİDE EDİB ADIVAR

Abstract

Hysteria, recognized as a type of nervous disorder, has been a subject discussed and examined in Turkish literature, particularly in the 19th century. It prominently appears in the works of authors such as Halit Ziya Uşaklıgil, Ahmet Mithat Efendi, and Mehmet Celal. When we analyze Halide Edib Adivar's portrayal of "hysteria" in her stories and novels through the lenses of literary psychology and the relationship between literature and biography, it becomes evident that her characterizations are influenced by her observations of people, her own experiences, and her readings. From her story "Bir Günahkâr Kadının Jurnalinden", serialized in 1908, to her novel *Kalp Ağrısı* (1924), Halide Edib frequently depicts nervous, hysterical women who suffer psychological breakdowns due to sadness, anxiety, and fear. These women are portrayed as having developed hysteria either because of genetic traits inherited from their mothers or due to the traumatic events they have endured. Halide Edib's exploration of "hysteria" within a cause-and-effect framework further illustrates her realistic approach to the subject.

Keywords: Hysteria, disease, Halide Edib Adivar, woman, *Harap Mabetler*, *Mev'ud Hüküm*

* Manisa Celal Bayar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail: harika.durgun@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4971-9185.

Gönderilme Tarihi: 1 Kasım 2024

Kabul Tarihi: 19 Aralık 2024

Zihinsel ve sinirsel bir hastalık kabul edilen histeri (Janet, 2020, s. 20), kişinin “hayatının önemli zamanlarında veya kritik dönemlerinde” ortaya çıkan davranış bozuklukları olarak tanımlanır (Nasio, 2013, s. 15). Histeri, tarihte uzun bir süre kadınla ilişkilendirilen bir hastalık olarak değerlendirilmiştir. Buna sebep eski Yunancada “rahim” anlamına gelen “uterus” kelimesinden türeyen “histeri”yi, Hipokrat’ın kadınlara özgü bir hastalık kabul etmesi ve rahmin yarattığı bir buhran olarak açıklamasıdır (Çetin vd., 2021, s. 791-792) (Ülker, 2020, s. 3-7). Dolayısıyla terimin bizdeki ilk karşılığı “ihtinak-ı rahim” olmuştur. Batı edebiyatında 19.yy’da Viktorya dönemi kadın yazarlarının eserlerinde histerinin adeta salgın bir hastalık şeklinde görülmesi sosyal, politik ve kültürel nedenlere bağlanmıştır.¹ Türk edebiyatında ise histeri, başlangıçta erkek yazarların bakış açısıyla değerlendirilmiş ve hastalığın kadınlar üzerindeki tesirine dikkat çekilmiştir. Bunun yanı sıra dönemin gazetelerinde “Tıbbiye” başlığı altında histeri hastalığı “sinir zaafı, nevrasteni” olarak nitelendirilmiş, hastalığın özelliği, belirtileri doktorlar tarafından izah edilmiş; medeniyetin ilerlemesine paralel olarak böyle bir sinir hastalığının meydana geldiği açıklanmıştır (Üçpınar, 2012, s. 713) (Buttanrı, 1997, s. 108). Hüseyin Rahmi de bir yazısında “kalp, verem, romatizma” gibi “maraz-ı asabiye”nin anne-babadan çocuğa geçen irsî bir hastalık olduğuna değinmiştir (Köseoğlu, 2014, s. 393). Neticede 19. yy Osmanlı toplumunda histerinin ortaya çıkışı hem sosyal, kültürel hem de irsî özelliklerle ilişkilendirilmiştir, diyebiliriz.

Türk edebiyatında Halide Edib Adıvar’dan önce Halit Ziya Uşaklıgil’in ilk romanı *Sefile* (1886)’de “histerik kız/kadın” örneğiyle karşılaşırız. Roman başkışisi Mazlume “validesinin hastalıklarından hisse-yab olmuş”², annesi gibi histeriye yakalanmış biridir.³ *Nemide* (1892)’de *Nemide*, yine “zaifü’l-bünye” özelliğini annesinden alan,

Halide Edib Adıvar

¹ Ayşegül Utku Günaydın, *Kadınlık Daima Bir Muamma, Osmanlı Kadın Yazarların Romanlarında Modernleşme*, Metis Yayınları, İstanbul, 2017, s. 129. Virginia Woolf *A Room of One’s Own (Kendine Ait Bir Oda, 1929)* kitabıyla yazar olarak kadına yönelik eleştirinin ilk örneğini vermesinin yanında toplumun kadına olumsuz bakışını da yansıtmıştır: Kadın, ailesinin seçtiği erkekle evlenmek zorundadır. Erkekler, kadınları kendilerinden aşağı görür, onları küçümser. Kadına atfedilen görev ise ev hanımlığı ve anneliktir. Erkeklerin kadınlardan beklediği tek erdem, iffettir. Bkz. Mîna Urgan, *Virginia Woolf, YKY, İstanbul, 2020, s. 52.* Sandra M. Gilbert ile Susan Gubar’ın birlikte yazdıkları *The Madwoman in the Attic (Tavan Arasındaki Deli Kadın, 1979)* ile pek çok kadın yazarın, “deli kadın” tiplemesiyle erkek yazarın, toplumun olumsuz tutumuna karşı öfkelerini dışa vurduğunu belirtir. *Jane Eyre*’daki Bertha, “Çatıdaki Deli Kadın”la ön plana çıkmıştır. Bkz. Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 255-256.; Ö. Faruk Huyugüzel, “Feminist Eleştiri”, *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2018, s. 175.

² Halit Ziya, Mazlume’nin annesi Besime Hanım’ın ruh halini şöyle anlatır: “(...) Besime Hanım ‘ihtinak-ı rahm’ denilen ve taife-yi nisayı dehşet-i kahharanesi altında harap eden illet-i mahufeye mübtelâ idi ki sinir zaafı, halecan-ı kalp gibi takat-sûz hastalıkları da hep bu müthiş illetin netayici olmak üzere hâsıl olmuştu.”, Halid Ziya Uşaklıgil, *Sefile*, (Yay. Haz. Ö. Faruk Huyugüzel), Özgür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 25.

³ “Mazlume öyle bir tabiatla yaratılmıştı ki o tabiat ashabında teessürat-ı kalbiye bir sürat-ı berkiyye ile husule gelir. Kalplerinin olanca hissiyatını küçük bir tesir galeyana getirebilir. En ufak şeylerden hiddet ederler. En vâhî vakalar fikirlerini değiştirir. En küçük hâller sebep-i bükâları olur. Sakindirler, fakat teheyhüçleri ani ve şedittir. Onlar öyle bürkânlardır ki sinelerinde sakladıkları ateşleri birdenbire tuğyana getirirler.”, *Sefile*, s. 97.

asabi bir kızdır.⁴ *Ferdi ve Şürekâsı* (1895)'nda Hacer de "histerik kız" örneğini devam ettirir. Bilhassa Halit Ziya'nın, kişilerin ruh halleri ve davranışlarına ağırlık vererek, onları yetiştirdiği ortam, yetişme tarzı ve irsî özellikleri bakımından karakterize etmesinde realizmin etkisi olduğunu biliyoruz (Huyugüzel, 2004, s. 188). Hatta yazarın, *Hikâye* adlı teorik eserinde *Nemide*'nin kişileri ve kurgusu hakkında söyledikleri bunu açıkça göstermektedir.⁵ Bu bakımdan Halit Ziya'nın "histeri" konusunu ele almasında hem toplumunun sosyo-kültürel yapısı hem de realist üslup özelliği etkili olmuştur, diyebiliriz. Çünkü realistler, kişilerin hal ve hareketlerinde, Halit Ziya'nın "teessüsat-ı bünyeviye" diye tanımladığı, irsî özelliklerin etkisini sebep-sonuç ilişkisi içinde açıklamıştır.

Halit Ziya'dan sonra Fatma Aliye Hanım'la birlikte kaleme aldıkları *Hayal ve Hakikat* (1892) romanının son bölümünde Ahmet Mithat, "asabiyü'l-mizaç olan" Vedat'ın durumunu dikkate alarak, "İsteri" başlığı altında önce hastalığın tarihçesinden bahsetmiş; daha sonra bu rahatsızlığın genellikle kadınlarda görüldüğünü, "ince, hassas, kırılğan ve asabi mizaç"taki kadınların bu hastalığa yakalandığını, histerinin "sinir bozukluğu, halsizlik, nefes darlığı, çarpıntı, ağlama nöbetleri" şeklinde ortaya çıktığını ve bu hastalıktan kurtulma çarelerini anlatmıştır.⁶ Ahmet Mithat, hastalığın fizyolojik ve sosyolojik yönüne değinip kızların ve kadınların histeriden korunmak için saplantılı olmamalarını, kendilerini meşgul edecek birtakım sorumluluklar üstlenerek hayata bağlanmalarını tavsiye ederken Halit Ziya'nın, *Nemide* romanında Doktor Osman Bey'in şahsında bu hastalığın özelliğinden, toplum ve kişi üzerindeki etkisinden bahsetmesi konuyu determinist bir metotla ele aldığını göstermiştir:

Bugün tıbbi huzurunda aciz bırakan birçok emraz var ki cemiyet-i beşeriyenin âmâk-ı bünyadını bir dud-ı kazım gibi tahrip ediyor, nice maraz harikaları var ki kâşifleri bir baziçe gibi oynatıyor. Cemiyet-i beşeriye şu on dokuzuncu asırda asab denen mahiyetine, garaibine vukuf kabil olmayan dâhiyenin tesiri altında çırpınıyor; bir memleket, bir

⁴ "Onun en ziyade sükûn-ı hissiyatına dikkat edilirdi. Fevkalade bir asabiyette yaratılmış olan bu kızcağızın hiddet, heyecan gibi asabını tahrik, hissiyatını tehyic edecek her türlü infialattan vikâyesi Şevket Bey'in başlıca itina ettiği bir meseleydi.", Halit Ziya Uşaklıgil, *Nemide*, (Haz. Merve Özdemir), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2018, s. 54.

⁵ "Nemide asabi, hissiyat-ı müteheyyciye sahibi, vereme müstaid bedbaht bir surette tevellüd etmiş, validesiz olmakla beraber pederi nezdinde fevkalade kıymetdar, lakin şebabının ve suret-i hilkatinin icap ettiği surette galeyanlı bir hayattan mahrum, saadet içinde mahzun bir kızdır. Nahid, metin, kuvvetli, vakur, âmâline vüsul için azm-i kavî sahibi, tufuliyetinden beri felakete alışmış, fakat arzularını kaderin pençesinden almaya, yavrularını bir tehlikeden kurtarmaya müheyya kükremiş bir dişi arslan gibi hazır bir kızdır. Nail hafif, lakayt, hissiz bir delikanlıdır. Genç kızların ikisini de sevmiyor, fakat ikisine de meyyal... Nail'i, Nemide asabi, nahid bedbaht bir kız gibi seviyor. Ne olacak? Bu muhabbetlerden ne netice çıkması tabîdir; o üç kişiyi o neticeye sevkedecek hissiyat nedir? O hissiyat nasıl husule gelecek? İşte Nemide bu esasa mübtenidir.", Halit Ziya Uşaklıgil, *Hikâye*, (Yay. Haz. Fazıl Gökçek), Özgür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 91-92.

⁶ "En güzel çare-i tedafü, kızları müzika gibi, resim gibi, el hünerleri gibi meşguliyetlerle çokça işgal etmekle beraber, mümkünse büyücek seyahatlere kadar gezmek, yürümek gibi metaib-i cismaniye ile işgal etmelidir. Çiçek bahçelerini kızlara kazdırıp kızlara sulatmakta, ufak tefek avlara tüfek attırmakta, ata bindirmekte, deniz hamamlarına götürmekte büyük faydalar vardır. Hele saadet-i dünyeviye gelin olmaktan ibaret olmayıp asıl saadet, kendi idaresi altında bulunacak familyayı bahtiyar edebilmekte olduğunu ve illa gelin olmak dahi kızlar için saadet yerine musibet olabilmek pek yakîn bulunduğunu ve familyasını bahtiyar edecek olan kızın o bahtiyarlığa lazım olan şeyleri evvelden öğrenmesi lazım geleceği gibi bu esbab-ı bahtiyari dahi hayalattan ibaret olmayıp maddiyattan ibaret olacağını güzelce tefhim etmelidir ki kızların zihinleri yalnız güveye gelin olabilmek hayalatına saplanıp kalmasın da bir haneyi idare etmeye hazırlanarak zihin ve asab ve vücudunun sıhhatini de ikmal eylesin.", Fatma Aliye Hanım-Ahmet Mithat Efendi, *Hayal ve Hakikat*, (Haz. Semih Doğan), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014, s. 45-46. Özlem Nemetli, Ahmet Mithat'ın isteriyle ilgili ayrıntılı açıklamalarını devrin romantizm-realizm tartışmaları içinde değerlendirmek gerektiğini belirtir. Bunun sebebi ise "sanki yazarın devrin modası olan realist romanların tahlil ve tasvir metotlarından uzak kalmadığını göstermek içindir". Bkz. *Ahmet Mithat Efendi'nin Kütüphanesi, Hikâye ve Romanlarında Okuma Eylemi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2018, s. 261-262.

cemiyet heyet-i umumiyesiyle onun tahrikiyle koşuyor. Asab!.. Zannolunur ki bu, cemiyet-i beşeriyeyi sarhoş ederek tesmim eden bir zehirdir.

Bir genç kız görülür ki mesela terzisinin ufak bir kusuruyla hiddet etmiştir, dudakları titriyor, gözleri kanlanmış, benzi sapsarı kesilmiş, vücudu şedid raşelerle kemikleri çözülecekmiş gibi sarsılıyor, deli gibi bir hareketle bütün azası kıvranıyor; atacak, parçalayacak bir şey arıyor. Bu heyecanı, hiddeti müteakip derin bir sükuna düşüyor, gözlerinden ihtiyarsız yaşlar seyelan ediyor, bir an evvel harikulade bir kuvvetle çırpınan bu vücut şimdi baygın, beyhud yatıyor; biraz evvel mahfazasını çak etmek istiyormuş gibi sinesinde çarpan kalbi şimdi tabii hareketini tekrar almış, mengenelerle kıvrılan bu vücut tam bir ataletle istiğrak etmiştir. Biraz sonra, hiddetle titreyen o dudakları gençliğin ruhu okşayan bir saadeti kadar latif bir tebessüm tezyin edecek, lakin heyhat!.. Bu vücut evvelki tabii hâline ricat edebilmek için pek çok zedelenmiş, lüzumundan ziyade zehirlenmiştir. Asab!.. O ne müthiş bela!..” (Uşaklıgil, 2018, s. 60-61)

1890’larda yayımlanan bu romanlar, dönemin popüler yazarlarına da etki etmiştir. Güneş Sezen, “19. Yüzyıl Romanlarında Duygusal Aşırılıklar: Histerik Kadınlar “Obsesyon”lu Erkekler” başlıklı yazısında 1890’larda yayınlanan cep romanlarında karşımıza çıkan “histeri, obsesyon, cünun ve intihar” gibi hastalık ve eylemlerin tarihsel arka planına -II. Abdülhamit dönemi- dikkat çekerek özellikle erkek yazarların -Mehmet Celal, İsmail Hakkı- eserlerinde histeri ve benzeri psikolojik problemleri olan kadın karakterleri tahlil etmiş ve bazı erkek karakterlerin de -Ahmet Rasim’in *Mehalik-i Hayat*’ında olduğu gibi- histerik bir şekilde karakterize edildiğinden bahsetmiştir (2023, s. 55-77).

&

Psikiyatrinin ve klinik psikolojinin çalışma alanlarından olan “histeri” üzerinde dururken konuya bir psikiyatrist ya da bir psikolog gibi yaklaşmayarak kişideki bu ruhsal ve zihinsel bozukluğun nedeninden ziyade bu hastalığın edebî eserlere nasıl ve ne şekilde yansıdığına yer verilecektir. Özellikle “edebiyat psikolojisi”nin çalışma konularından biri eserdeki kişilerin psikolojisini, davranışlarını incelemek olduğundan hikâye ve roman kişilerinin yaratılmasında “edebî tiplerin, gözlenen kişilerin ve yazarın kendi beninin” etkili olduğunu biliyoruz (Wellek vd. 2011, s. 102). Bu bakımdan psikanalist eleştirmenler, “edebî eserlerin ‘zahiri, açık muhteva’sının altında yatan gerçek veya ‘örtülü’ muhtevasını, yani yazarın bilinç dışı dünyasını göstermeye çalışmışlar ve eserlerdeki kişiler, olaylar ve nesnelere temelde yazarın hangi arzu ve içgüdülerinin sembolik ifadeleri olduğunu belirlemek istemişlerdir (Huyugüzel, 2018, s. 407).

John Abbott’tan yaptığı *Mader* (1897) çevirisiyle edebiyat dünyasına adım atan Halide Edib Adıvar, 1908’den ölümüne kadar yazılarında ve edebî eserlerinde “kadın”ı merkeze almış; kadının toplumdaki konumunu ve işlevini farklı şekillerde anlatmaya çalışmıştır. Özellikle 1920’ye kadar yazdığı eserlerinde eğitilmiş, kültürlü kadınları, ailesi ve çevresiyle olan ilişkileri yönünden değerlendirmiş, onların evlilik hayatındaki yalnızlığını, terk edilmişliğini, mutsuzluğunu işlemiştir. Hatta kendisi de ilk evliliğinde benzer tecrübeyi yaşamış ve eşinden ayrılmıştır. Buna sebep eşi Salih Zeki’nin ikinci defa evlenmek istemesi ancak Halide Edib’in çökeşliliği kabul etmemesidir. Hatıralarında onun bu durumu atlatmada zorlandığını, hastalandığını, ruhen ve manen bir yıkım

yaşadığını öğreniriz.⁷ Bu bakımdan kadın psikolojisini öne çıkardığı eserlerinde roman kişilerinin üzüntü, kaygı, korku sonucu ruhsal çöküntü yaşadığı ve bundan kurtulamadığı görülür. Şunu belirtmek gerekir ki Halide Edib Adivar'ın, hikâye ve romanlarında kadınlara koyduğu "histeri" teşhisinin doğru olup olmadığı başta da belirttiğimiz üzere konumuzun dışındadır. Cevap aradığımız sorular ise histerinin kurguya ve karakterizasyona etkisi nasıl olmuş ve bu hastalığa yakalanan kadınların ortak özelliği nelerdir?

Halide Edib Adivar, ilk hikâye ve mensur şiirlerini bir araya getirdiği *Harap Mabetler* (1911)'de "kadın, aşk, evlilik" konularına yer vermiştir. Fakat bu mensur şiir ve hikâyelerdeki atmosfer genellikle olumsuzdur. Özellikle hikâyelerinde eşlerinden sevgi, ilgi göremeyen, mutsuz, aldatılmış/terkedilmiş kadınların psikolojilerini, iç dünyalarını öne çıkarmıştır. *Harap Mabetler*'de "Bir Günahkâr Kadının Jurnalinden", "İsterik", "Hayat-ı Muhayyel" hikâyelerinde ruhsal çöküntü yaşayan, histerik kadınlarla karşılaşırız.

"Bir Günahkâr Kadının Jurnalinden"⁸ hikâyesinin başkışisi, sevdiğine yaptığı eziyetlerle onun ölümüne sebep olan ve bundan ötürü vicdan azabı duyan, mutsuz, üzgün, hayattan zevk alamayan bir kadındır. İçinde bulunduğu ruhsal travmanın, "hissî bataklık"ın ve kendisine konulan "histeri" teşhisinin farkındadır. Halası vasıtasıyla tanıştığı "genç kimyager"e karşı hissettiği olumlu ve olumsuz duygulara bir anlam veremez. Onun yanında hem rahat hem de huzursuzdur. Gencin, kendisini ziyaret ettiği gün "Rönesans"tan bahsetmesi, onun bazı şeyleri idrak etmesini sağlar. Çünkü "yeniden doğuş" anlamına gelen "Rönesans" kelimesi onun için bir "anahtar" olur ve gencin, fiziksel olarak, sevdiği kişiye benzediğinin farkına varır: "Tenasühe bir zaman kıldım". Neticede gencin, kaybettiği sevdiğine saç, baş, göz, ağız ve de tavır itibarıyla benzeyişi, onu oldukça heyecanlandırır.⁹

⁷ "1910'da benim aile hayatımda büyük bir değişme olmuştu. Salih Zeki Bey ikinci defa evlenmeye karar vermişti. Taaddüd-i zevcat aleyhine hiçbir zaman değişmeyen ve taassup derecesini bulan bir kanaatim vardı. O zaman Yanya'da bulunan babamı çocuklarımla beraber ziyarete gittim. Salih Zeki Bey'e karar vermeden evvel düşünebilmesi için zaman vermek istedim. Döndüğüm zaman, bu meselenin kapanmasının mümkün olmadığını görerek ayrıldım. Yani dokuz senelik hayat arkadaşlığımız sona erdi. Uzunca süren bir hastalığımın ilk günlerini Nakiye Hanımın Fatih'teki evinde geçirdikten sonra babamın Fazlıpaşa yokuşunda bulunduğu ve hazırladığı bir eve taşındım. (...)Fazlıpaşa'ya naklettikten sonra dahi uzun süren hastalığım esnasında yatakta kaldım. Mamafih yattığım yerden başımı kaldırmadan, akşamları masmavi sakin bir su ovası gibi uzanan denizi ve güneşin ufuklara yayılan kızıl gölgesini seyredebiliyordum. Hastalığım uzadıkça uzadı. Göğsümün vaziyeti bir hayli ciddi idi, fakat iyileşmek için o kadar mücadele ettim ki nihayet üç ay sonra yataktan kalktım.", Halide Edib Adivar, *Mor Salkımlı Ev*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1963, s. 154-155.

⁸ Hikâye öncelikle "Günahkâr Bir Kadının Jurnalinden Muktebes" adıyla *Resimli Kitap*'ta (cilt: 1, nr. 2, Teşrinievvel 1324/1908, s. 150-155.) tefrika edilmiştir. Bkz. İnci Enginün, *Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, s. 432. Halide Edib Adivar, *Harap Mabetler* kitabına bu hikâyeyi alırken hem hikâyenin ismini değiştirmiş hem de hikâyenin başına iki bölüm ekleyerek eseri genişletmiştir. Bkz. Halide Salih, "Bir Günahkâr Kadının Jurnalinden", *Harap Mabetler*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1326/1911, s. 137-155.

⁹ "Kimyager gittikten sonra onun sihirli parmaklarının bana tapınarak feryatlarını tercüme ettiği piyanoya yaklaştım. Elim başımda, saatlerce kaldım. İşte bu müşâbehet... Bir kelime beni, meysus, ruhsuz bir kadını, en âteşin bir devre-i aşka avdet

Kahraman anlatıcı, sevdiğini kaybettikten sonra “dünyadan lezzet” alamadığını, onu hatırasında yaşatarak ruhen ve bedenen hastalandığını, kendisine “histeri” teşhisinin konulduğunu şu cümlelerle ifade eder:

Çünkü o günlerde biraz hastaydım. İnsanın sebebini tayin edemediği, vücudunu bile yavaş yavaş tahrip eden ruhun bir nevi tembellik hastalığı! Ben bundan daha tedavisi müşkül bir hastalık tasavvur edemem. Vücut ne kadar hasta olursa olsun ruha bir kere atalet ve yaşamaktan usanmak geldi mi vücut da ona itaat ediyor. İnsanın hayatta en çok lezzet aldığı şeyler, hatta en vecd-aver dakikalar bile birdenbire yavan, beyhude bir kıyafete bürünüyor, sevdiği çehrelerden mana-yı sevda siliniyor, kendini hayata rapteden bağlar çözülüyor, birdenbire insan bîkes kalıyor. Fakat şu haline acınamayacak kadar kalbi durgun, etrafında şimdiye kadar fark edemediği bir bayağılık, yek-edalık görüyor. İşte o vakit hekimler bazen “nevrasteni”, bazen “isteri” diyorlar. (Halide Salih, 1326/1911, s. 145-146)

Bu hastalığın kendisinde fiziksel ve ruhsal olarak ne gibi değişiklikler yaptığını izah eden kahraman anlatıcı, bunu hal ve hareketleriyle de gösterir. Kendisini ilk defa evinde ziyarete gelen “genç kimyager”in karşısına “en sade bir penüvar (sabahlık)”la çıkar, yüzünde yorgun bir ifade vardır. Ruhunun “dirilmemek üzere ölmüş” olduğunu, “taş gibi” duygusuzlaştığını ve sevilmenin onu eskisi gibi heyecanlandırmadığını belirtir. Bedbin bir ruh haline sahip kadın, bu durumdan kurtulmak için de bir çaba sarf etmez.

“İsterik” adlı hikâyenin başkişisi de genç bir kadındır. Küçük yaşta annesini kaybetmiş, kitaplarıyla iç içe yaşayan bekâr amcasının yanında hizmetçilerle büyümüştür. Hayalî bir mizaca sahiptir. Bu özelliği biraz marazidir, çünkü sekiz yaşından itibaren “ölüm” üzerine kurduğu hayallerle korkularını tatmin eder. Bunda “annenin irsî zaafı” da etkilidir. Özellikle “hayalî, hastalıklı asabı için”, “acı, keder” sahneleri yaratarak “ıstırap”ı kendi için “bir ihtiyaç-ı kat’i” görür.¹⁰ Yarım yamalak bir eğitim hayatından sonra amcasının zengin kütüphanesinden “çok şey ima eden fakat doğru bir şey öğretmeyen romanlar”ın etkisiyle “asabı, sıhhati hatta kalbi için muzır olan” aşk hayallerine dalar. Sadece okuduğu romanlar değil yaşadığı hayat da onun “mariz his”sini besler. Kuzeninini eşine platonik bir şekilde âşık olur. Ancak bu masum sevgisini, bir yakınıyla paylaştıktan sonra durumdan herkes haberdar olunca aşkının lekelenildiğini düşünür. Halbuki o, bu hissin “maddi bir rabıta” olacağını düşünmemiştir. “Her şeyden yorulmuş olan bu sarışın, isterik kız” evlenerek hayatını iyileştirmeyi, hayalindeki kötü şeyleri silmeyi düşünür. Amcasının ölümünden sonra yüklü bir mirası olunca kendisine vasi tayin edilen, uzun süre Avrupa’da yaşamış,

---

ettirmişti. Sevdiğimi bilmeyerek öldürdüğüm çehreye müşabih olan çehre! Siyah, ketum gözler! Acaba niçin senden hazzettiğimi, niçin sana eski bir dost muamelesi ettiğimi bilir misin? Yoksa sen de aynada gözleriyle bakarak, “Bu kadının bana zaafı var” diyecek kadar budala mısın? Bilmelisin ki sen benim için kararmış bir resimden başka bir şey değilsin; fakat kim bilir?”, Halide Salih, “Bir Günahkâr Kadının Jurnalinden”, *Harap Mabetler*, s. 155.

¹⁰ “O ağlamalı, duymalı ve duyguları hep acıklı olmalıydı. Sakit, renksiz çehresini aydınlatan derin, büyük gözlerinde ruhunun tevlit ettiği ebedi bir facia gölgesi uçardı. Bütün hayatında yatmak zamanını beklemek âdeti idi. Herkes çekildiği zaman karanlıkta parlayan gözleri acip, muhtelif âlemlere makes idi. Sevdikleri için türlü azap, türlü keder icat eder ve başı yastıklar arasında, ağlamaktan sıkıldıktan sonra mutlak ölümün soğuk kanatlarını, içinde ervah, esrar uçuşan kırık taşlı, muzlim servili korkunç mezarlıkları tasavvurla titrerdi. Ta sekiz yaşından beri mematin korkunç siyahlığında ne rengin ne müthiş tablolar tersim eder, sonra yorganın altında soğuk ter döktüren bir havf azabının dehşetini ulvi ve iyi tasavvur edilmiş bulurdu. Ta küçüklüğünden beri bütün tahayyülâtında hatta bütün ruhuyla inandığı itikadında bile biraz bir muharrir, bir ressam gururu hissedirdi.”, Halide Salih, “İsterik”, *Harap Mabetler*, s. 158.

kendisinden yaşça büyük biriyle evlenir. Ancak evliliğinde hayal kırıklığına uğrar. Bu akıllı, çapkın, kibirli adam, genç kadının duygularına kayıtsız kalır, bekârlık hayatındaki zevk ve eğlencelerine devam eder. Çocuğu olunca kısa süreliğine mutlu olur. Fakat kocasının kavgalarından, hakaretlerinden kurtulmak için önceden yaptığı gibi kendine “hayalî bir üzüntü” yaratmaya başlar: Ya eşi ölürse. Bu fikir, onun için “şairane bir keder” olur ve bu ölüm hayaliyle kendine eziyet ederek adeta rahatlar:

Çocukken kendisini bazen sefil ve yetim, sokaklarda bir dilenci sefaletiyle nasıl tasavvur ederse şimdi de kendisini teselli kabul etmez bir dul sıfatıyla görür, zevcinin tabutunu mezara kadar hayalen takip eder, sonra ömrünün haftada bir gününü, o toprak yığını üzerinde geçirmeye hasreyledi. İlk düşündüğü zaman bu şekli alan hayal, hayatları bozuldukça muzır bir arzu kıyafeti alıyordu. (Halide Salih, 1326/1911, s. 164)

Bir süre sonra eşi, ihtiyarlığı sebebiyle sakin bir hayat sürmeye, evine, eşine bağlı bir koca olmaya başlar. İki oğlundan sonra bir “sarışın” kızları olur, gayet mutludur. Fakat bu sefer de beraber oldukları her günü “bu son gece olabilir” endişesiyle geçirerek korkuya kapılır. Hikâyenin sonunda kadın, önce eşini sonra kızını kaybeder. “Havadar bir tepede küçük bir hastane” açarak sadece “İstanbul sarışın” çocukların tedavisiyle ilgilenir ve eşine, kızına kavuşacağı günü bekler.

Halide Edib, “İsterik” hikâyesinde küçük yaşta annesini kaybeden, sevgiden mahrum büyüyen, “irsî hassasiyet”i olan ve “ölüm” hakkında “hayali eziyetler” yaratarak rahatlayan bir kadına yer verir. Eşinin ilgisizliğiyle mutsuzluğu, huzursuzluğu artan bu “isterik” kadının yaşadıkları onu neticede depresyona sevk eder ve kurduğu hayallerle endişesi, üzüntüsü artar. *Harap Mabetler*’deki “Hayat-ı Muhayyel” hikâyesinde ise “ruhu hasta” ve bunu “asabi nümâyişler”iyle gösteren yine mutsuz bir kadınla karşılaşırız. Buna sebep de eşi tarafından aldatılmasıdır:

(...) izdivacımın ilk anlarında her şeye gülerken zevcimın refah ve saadeti, hatta zevki için yaşamıştım. Fakat insanlar aciptirler, ben ona hayatın en ince, en leziz dakikalarını bahsettiğim zamanlar o nasıl kendisine verilen bu şeyin kıymetini bilmeyerek beni adi kadınlarla aldatmış, izzetinefsimi çamurlarda sürüklemişti. (Halide Salih, 1326/1911, s. 128)

İnci Enginün, *Harap Mabetler*’e hâkim olan “yalnızlık, terkedilmişlik, günahkârlık ve ölüm duygusu” konularının büyük ölçüde Halide Edib’in ferdi tecrübeleriyle ilgili olduğunu ifade eder: “İlk kocası Salih Zeki’nin ihaneti ve boşanma hadisesi Edib’te ruhî bir çöküntü yaratmıştır ki bu devrin adeta otobiyografik romanı olan *Handan*’daki ruh hallerinin, *Harap Mabetler*’deki hikâye ve mensur şiirlerinin esasını teşkil eder.” (2007, s. 343)

Halide Edib’in hayattan, okuduklarından beslenmesi aynı zamanda karakterize ettiği kadın kahramanların kendisinden “kuvvetli çizgiler taşıması” (Enginün, 2019, s. 33), eserlerini biyografik okumaya uygun gösterse de aslında bu unsurların her birinin edebî eserde yeni bir düzenlemeye ve değişime uğradığını göz ardı etmemeliyiz.

Halide Edib Adıvar’ın *Harap Mabetler*’de genellikle mutsuz ve histerik kadınlara yer vermesi, aynı dönemde yayınladığı romanlarda da karşımıza çıkar. 1909’da tefrika ettiği ama kitap olarak yayınlamadığı ilk romanı *Heyulâ*’da hipnotizmayla buhrana sürüklenen bir kadının hikâyesi anlatılır. Annesini kaybeden Selma, babası ve teyzesi tarafından büyütülür. Teyzesi heykeltıraş

Şahap'la evlendikten sonra Selma'nın hayatı yavaş yavaş değişmeye başlar. Şahap, Paris'teyken hipnotizma ile ağrıların nasıl tedavi edileceğini öğrenmiştir. Selma'nın baş ağrılarına bu tedaviyle son verirken aslında onu, hipnozla kendine bağlamıştır. Selma eğitilmiş, Batı müziğine vakıf biridir. Kültür ve karakter yönünden anlayamadığı Haşim'le evliliği, Şahap'ın zoruyla olur.¹¹ Selma, "midesinden, zevkinden başka bir şey düşünmeyen" eşini sevmez. Şahap'ın baskısıyla yaşadığı gayri meşru ilişki bir süre sonra onu bunalıma sürükler ve ölümüne sebep olur. Romanın anlatıcısı Ziya, Haşim'in okuldan arkadaşıdır ve "emraz-ı asabiyeyi psikoloji nokta-i nazarından" tetkik eden biridir. Haşim, Ziya'ya Selma'dan bahsederken onun özellikle bahar ve yaz aylarında fenalaştığını, uykusuz, asabi, hırçın olduğunu anlatır:

Zevcemin gayrimuayyen zamanlarda geçirdiği böyle medid buhranları var; böyle dalar, piyano çalar, şarkı söyler, sigara içer fakat etrafındakilere ehemmiyet vermez. Sonra birdenbire iyileşir. Aldığım günden beri hayalperverdir; hem de ifrat derecede hayalperverdir. (Adivar, 2019, s. 22)

Ziya, Selma'yı görmeden, Haşim'in anlattıkları ve konuyla ilgili tecrübesinden yola çıkarak onun "gözlerinin ferî kaybolmuş isterik bir genç kadın" olabileceğini tahmin eder. Özellikle Selma'nın kriz anında odasına giren Ziya, onun ne kadar acı çektiğini anlar: "Bana geliyordu ki bu sadece bir hasta odası değil, kimsenin anlayıp iştirak edemediği karanlık, soğuk acılarla titreyen mariz bir ruh meskeniydi." (Adivar, 2019, s. 30) Selma'nın nöbet esnasında nefes almakta zorlandığını, akabinde "kesik kesik" ağladığını gören Ziya, birbiriyle bağlantılı olmayan cümleler zikreden kadının bir süre sonra "Ölüyorum, boğuluyorum!" diye inlediğine şahit olur. Ziya, bir uzman gözüyle onun sayıklamalarına bakarak Selma'nın iradesini esir alan birinin olduğunu farkındadır. Özellikle Selma'nın piyanosunun önünde Goethe'nin aynı adlı eserinden uyarlanan *Faust* operasının notalarını görünce Selma ile Marguerite arasında bir benzerlik sezer ve "onu cinnete sevkeden Faust kimdi" diye sormaktan kendini alamaz. Ziya, bu tür hastalara müziğin iyi geldiğinin farkındadır. Richard Wagner'in *Tannhäuser*'ı, Benjamin Godard'ın *Jocelyn*'i çalar. Fakat Selma, alıştırıldığı, şartlandırıldığı müziği Schumann'ın *Reverie*'si, Chopin'in *On dokuzuncu Noktürn*'ü dinleyerek sakinleşir ve Şahap'ın hizmetine girer. Ona göre "yeşil bakışlı, vakur, soğuk enişte", küçük yaştan itibaren Selma'yı etkisi altına almış, önce nişanlısı Rıfkı'nın sonra teyzesinin ölümüne sebep olmuştur. Son kurban Selma'dır ve o da bunun farkındadır. Şahap, ahlaken kötüdür ve Selma'nın üzerinde kurduğu psikolojik tahakkümle ondan bebeğini öldürmesini ister. Neticede Şahap ölür, bu haberi duyan Selma, sinir krizi geçirir ve erken doğum yaparak bebeğini kaybeder. Kendisi de "kimseyi tanımayan bir heyulâ" gibi vefat eder.

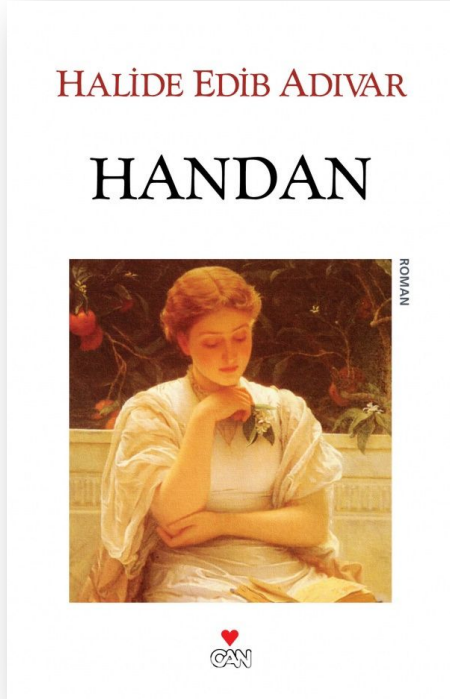
Hülya Argunşah, Halide Edib'in hikâyelerini değerlendirdiği yazısında yazarın ilk romanı *Heyulâ* ile *Harap Mabetler*'deki "İsterik" adlı hikâyesinin -hatta Ahmet Mithat ve Fatma Aliye'nin ortaklaşa yazdığı *Hayal ve Hakikat*'in- çıkış noktasının benzer olduğunu vurgular (2019, s. 76). Ona göre Halide Edib, "etraflarındaki insanlar tarafından anlaşılamayan ve açıklanamayan davranışlar gösteren kadınların, aslında hayat karşısındaki beklentilerini tatmin edemediklerini ve içinden

¹¹ "Şahap'la Selma arasındaki bu münasebet *Handan* romanında, Handan ile kötü bir adam olan Hüsnü Paşa arasındaki münasebeti hatırlatır. Hüsnü Paşa'nın da Handan üzerinde akıl ile açıklanamayan psikolojik bir tahakkümü vardır." Bkz. İnci Enginün, *Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi*, s. 81.

çıkamadıkları çelişkilerin esiri olduğunu” anlatmaya çalışmıştır. Bu durum da onları bir bunalıma, bir buhrana sürüklemiştir.

Otobiyografik özellik gösteren *Handan* (1912) romanında Halide Edib, düşünen, eğitilmiş, kültürlü kadının mutsuzluğunu, bedbahtlığını anlatmıştır. Handan, küçük yaşta annesini kaybetmiş, babası Cemal Bey tarafından büyütülmüş, İngiliz terbiyesiyle yetişmiş biridir. Müzik, resim bilgisinin yanı sıra edebiyat ve sosyal bilimlerde de vukuf sahibidir.

Handan, üç defa sevmiş ancak bu sevgiler onun felaketine sebep olmuştur. İlk önce kendisinin “his, efkâr ve sanat mürebbisi” olan sosyalist Nazım’ı sevmiş fakat hayal kırıklığına uğramıştır. Çünkü Nazım, onu “maksadının kızı yapmak”, “maksadıyla evlendirmek” istemiştir. Halbuki Handan ince, tutkulu bir aşktan ziyade “sert ve müthiş çehreli bir teklif”le karşılaştığı için üzülmüş, Nazım’ın evlilik teklifini reddetmiştir. “Sefir eskisi, zengin” Hüsnü Paşa ise ona kendi üzerinde hâkimiyet kurma hissi verdiği için Handan’ı cezbetmiş ve Handan, onunla evlenmiştir. Fakat bu evlilik “dügünsüz, sessiz, gelinlik giymeden, duvak takmadan” bir “keder havası” ve Handan’ın huzursuzluğu, sinir bozukluğu içinde gerçekleşmiştir. Çünkü Handan’ın Nazım’a, Hüsnü Paşa’yla evleneceğini söylediğinde Nazım’ın sevgisini itiraf etmesi ona üzüntü vermiştir. Özellikle evlendikten sonra Nazım’dan haber alamaması onu, “asabi ve

sakit” yapmış; Nazım’ın Avrupa’ya kaçarken yakalanması, Fizan’a sürgüne gönderileceken hapisanede intihar etmesi Handan’ı “on sene ihtiyarlamış gibi” yıpratmıştır. Hatta Nazım’ın kendisine göndermediği mektupları okuduktan sonra ağır bir şekilde hastalanması onu “ömrü boyunca kurtulamayacağı bir asap bozukluğu” yaşamasına sebep olmuştur (Enginün, 2007, s. 116). Nefes darlığı ve uykusuzluk çeken Handan’ı, Hüsnü Paşa İstanbul’dan uzaklaştırmak adına Avrupa’ya götürse de paşanın “sefih ve debdebeli hayatı”nda Handan, “yalnız ve sakit” bir yaşam sürmüştür. Kibirli, ilgisiz ve hovarda Hüsnü Paşa’nın, Handan’la sürekli tartışması, ona hakaret etmesi evliliklerinin sonunu getirmiştir. Hüsnü Paşa, Côte d’Azur’a gidince Handan da Londra’da kuzeni Neriman’ın yanında kalmıştır.

Terk edilmişlik, yaşadığı elem ve sıkıntılar Handan’ı zamanla bunalıma sürüklemiş ve nöbet geçirmesine sebep olmuştur. Kriz anında Handan’ın sayıklamalarına şahit olan Refik Cemal’e göre “bir kadının ruhunu üryan görmek” çok “fena”dır. Beyin kanamasından sonra hafızasını kaybeden Handan’ı, Refik Cemal hava tebdili için Sicilya’ya götürmüş, burada “Âdem’le Havva’nın cennetten çıkmadanki hayatlarını” yaşamışlardır. Ancak Handan, iyileşip hafızasının yerine gelmesiyle Refik Cemal’e karşı hissettiklerinden ötürü vicdan azabı duymuştur. Kuzeni Neriman’ın eşi Refik Cemal’i sevdiği için kendini “zelil ve sefil bir günahkâr” olarak görmüş, yaptığı hıyanetten ötürü kendini

Hız. İsa'yı ele veren, ona ihanet eden "Yahuda"ya benzetmiş ve sayıklamalar, sinir krizleri neticesinde ölmüştür:

İşte nihayet ruhumun lekesini saklamak için sizden, herkesten, hatta Allah'ımdan uzak bir zulmete, toprağın delinmez siyah ve soğuk zulmetine giriyorum.

Sabah oldu. Güneşle beraber yine arz bahar kokularıyla, Refik Cemal gözlerindeki şulelerle geliyor; gel sevgilim; gel sevgilim, bir ân-ı aşk daha; sonra ebediyen ayrılacağız. Fakat, dur, bu güneşte başka şeyler de var; bu güneşte, Maltepe'nin altın sahilinde şiir okuyan bir altın baş var, sonra, sonra, bunların hepsinden daha müellim, her sabah yatağımıza güneş girerken eli elimde uyandığım bir çehre var. Ha, bu sabah da sen geldin Hüsnü değil mi? Niçin sen beni bu hıyanetten men etmedin? Niçin kalbinin eşğinde senelerce inledim? Niçin ben kalbinin kapısına geldiğim ilk gün bana: "O kalp değil, bir cümle-i asabiyedir" demedin?

O nasıl bitmez tükenmez bir menba-yı aşk, alevlerle, gözyaşlarıyla beslenen bir menba-yı aşka benzerdi. Senelerden sonra bile nazarlarının şiirinde, ellerinin sıcaklığında ben vardım.

Halbuki bunların kalbinle münasebeti hiç de yokmuş!

Günahlarından intikam alacak bir Yahuda'nın ebediyen kendilerini takip ettiği korkusuyla yanan Beni İsrail'in, kan, harabî ve hezimet-i daimelerini ben ruhumda duyuyorum. Ben günahkâr oldum ve beni müntakim bir kudret takip ediyor. (Halide Edib, 1342/1924, s. 271-272)

Yakup Kadri'nin *Handan* romanını "bunalan ve gıryan bir kadının hikâyesi" diye nitelendirmesi, Handan'ı "beyin, sinir ve ruhtan mürekkep" bir kadın olarak tanımlaması bu sebeple manidardır (Polat, 2005, s. 363).

Halide Edib Adıvar, 1917 yılında kaleme aldığı *Mev'ud Hüküm* romanında histeriyi bu kez bir doktorun bakış açısından anlatmıştır. Eseri, "Emile Zola'nın ruhuna" ithaf etmesi de dikkate değerdir. Özellikle Halide Edib, 1900-1902 yıllarında Fransız edebiyatıyla ilgilendiğini Alphonse Daudet ve Emile Zola'yı okuduğunu fakat o dönemde fikrine "en çok tesir yapan"ın Emile Zola olduğunu belirtir.¹² Hatta Zola'nın "mide bulandıran, çirkin tasvirlerini hazmettikten sonra" idealizmini fark ettiğini ve sayesinde "ruhunu eğittiği"ni açıklar. Ancak Halide Edib, Zola'nın insanlık idealizminin, -her türlü manevi inançtan kopuk insanların iyiliği için mücadele etme fikrinin- zihinsel dengesini bozduğunu ve ruhsal bir çöküntü yaşadığını itiraf eder.¹³ İnci Enginün de Halide Edib'in biyografisinde, yazarın "1902'de geçirdiği sürmenaj"ın eserlerini anlamada önemli olduğunu vurgular:

Ölümü beklediği, en yakınlarını bile yabancı gördüğü, hiçbir şeyden zevk almadığı, uyuyamadığı ve değer duygusunu kaybettiği bu devresi romanlarının hemen hepsine

¹² Halide Edib Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, s. 117-119. Halide Edib, hatıralarını önce İngilizce (*Memoirs of Halide Edib*, 1926), daha sonra Türkçe (*Mor Salkımlı Ev*, 1963) yayınlamıştır. Her iki yayın arasında gerek plan gerekse içerik bakımından farklar vardır. Bkz. Fevziye Abdullah Tansel, "Halide Edib Adıvar: Hatıralar: Mor Salkımlı Ev", *TTK Belleten*, cilt: 30, sayı: 118, Nisan 1966, s. 303-319. Konumuz gereği Emile Zola hakkındaki görüşlerine baktığımızda *Memoirs of Halide Edib*'de Zola'nın kendisini nasıl etkilediğini daha ayrıntılı bir şekilde anlattığını görürüz.

¹³ "1902 yılının sonbaharında sinirsel bir çöküntü yaşadım. Bu tür hastalıklar ve zihinsel rahatsızlıklar hem kendimizde hem de başkalarında incelenmeye değerdir, çünkü bu rahatsızlıklar cemiyette dejenerasyon ve uyumsuzluğun, hatta anarşinin kaynağıysa, bazı durumlarda kişinin hissiyatında da bir dönüm noktasıdır.", Halide Edib Adıvar, *Memoirs of Halide Edib*, Gorgias Press, New Jersey, 2004, s. 210.

girmiştir. *Heyula, Handan, Son Eseri, Yeni Turan, Mev'ud Hüküm, Kalp Ağrısı*'nda hastalık ön planda görülür. (Enginün, 2007, s. 37)

Mev'ud Hüküm'ün başkişisi Kasım Şinasi, Avrupa'da uzmanlığını tamamlamış bir "emraz-ı dahiliye ve asabiye" doktorudur. O, "fenne ve hakikate karşı hissettiği derin aşkın tesiriyle" insanlara "fen adamı gözüyle" bakan biridir. Mesleğini ciddiye alan Kasım Şinasi, bir bilim adamı titizliğiyle çalışabilmek için muayenehane açmak ister. Bunu hocası, arkadaşı Muallim Remzi'yle paylaşır. Muallim Remzi'nin bu konudaki görüşleri, konumuz açısından hayli önemlidir. Çünkü ona göre muayenehanelerin "dörtte üçünü" kadın hastalar doldurmaktadır. Bunda kadınların sosyal hayattan mahrum olması, evlilikte karşılaştığı zorluklar, eşlerinin olumsuz tavrı etkilidir. Bu tür sosyolojik etkenler, kadınları mutsuz ve huzursuz ettiğinden onlarda en çok "verem, sinir" hastalığı görülür. Halide Edib, kendi şahsî tecrübesiyle kadınları asıl bedbaht edenlerin erkekler olduğunun farkındadır (Enginün, 2006, s. 396). Bu görüşlerin romanda bir erkek doktor -Muallim Remzi- tarafından dile getirilmesi de konuya dikkat çekmek açısından mühimdir:

Fakat bunların en fenası kocaların fenalığıdır. Bilmem içtimai inkılap denilen şeyi geçirirsek erkeklerin kadınlara karşı nokta-i nazarı değişir mi? Pek zannetmiyorum. Bizde erkelerin fakir kısmı karısını döver; orta kısmı istibdat yapar, eve kapar, zengin sınıfı lakayttır, pek açık ve lakayt bir tarzda aldatır, çapkın ve kumarbazdır. (...) Tabii bunların hepsi kadınları hasta yapmak için birer sebeptir. (Halide Edib, 1918, s. 37)

Muallim Remzi, hastaları ekonomik düzeylerine göre sınıflandırırken zengin erkeklerin eşlerine karşı ilgisiz kaldığı ve eşlerini aldattığı için zengin kadınların hastalığının "ekseriyetle sinir" olduğunu belirtir. Çünkü doktor, bu tür hastalar için "kur edilecek bir erkek"tir: "Kocaların lakaydisini, hayatlarının heyecan ihtiyacını doldurur." (Halide Edib, 1918, s. 38)

Romanda Kasım Şinasi'nin dikkati ilk olarak kendisini karşılamaya gelen amcasının hanımı Behire'ye çevrilir. Behire'nin "histerik" bir kadın olduğunu duruşundan anlar:

Yengesi pek her gün tesadüf edilen bir sima değildi. Uzun sağlam ve güzel vücudu üstündeki sağlam ve güzel başında, birdenbire yorulan, gayritabiileşen gözlerinin altı ve kapakları göze çarpan bir tezat yapıyordu. Kasım Şinasi'nin gözleri kadının dudaklarının kıvrımlarında da aynı yorgunluk ve hastalık izlerini aradı ve zihni birdenbire hükmünü verdi: -İsterik bir kadın! (Halide Edib, 1918, s. 9)

Behire, oğlu Hayri'yi kızıl hastalığı sebebiyle bir hafta içinde kaybedince Kasım Şinasi, bir anne olarak Behire'nin metanetini takdirle karşılar. Çünkü "bu basit, isterik kadının elemi, asabiyetini bu kadar sessiz ve içinden geçirmesine" hem hayret eder hem de minnet duyar. Halbuki Behire, Kasım'ın kendisiyle daha çok ilgilenmesini arzu eder. Kasım Şinasi ise davranışlarında ölçülü, ciddi, sorumluluk sahibi biri olduğu için buna izin vermez.

Behire'nin baba bir olan kardeşi Sara ile kızı Atife'nin durumları da bir doktor olarak Kasım Şinasi'nin dikkatini çeker. Behire, yeğeni Atife'yi eve götürme konusunda ısrarcı olduğunda çocuk gitmemek için direnir. Onun gösterdiği tepkiyi Kasım Şinasi yine "mütefekkir gözleriyle" tetkik edince "âteşin, anut, rakik fakat oldukça sinirli, muvazenesiz ve hasta bir kadının çocuğu" olduğunu anlar. Ki bu teşhisinde de yanılmaz. Atife'nin annesi Sara, sevdiği erkek Sururi için ailesini karşısına alıp evi terk etmiş, dik başlı, inatçı bir kadındır. Ancak Sururi'nin zevk ve sefahate düşkünlüğü sebebiyle aldığı zührevi hastalığı Sara'ya bulaştırması onu oldukça mutsuz ve asabi yapmıştır. Kızı

Atife'yi yanına yaklaştırmaz. Kasım Şinasi, Sara'nın tedavisini üstlenir. Sururi, Kasım'a karısından bahsederken onun "ince, hassas ruhlu" olduğunu, Sara'da "cinnete yakın halinden utanma ve iğrenme" bulunduğunu, bu hastalıktan kurtulsa bile "asabının tamamen kırık" olacağını anlatır. Nitekim Sara, hayata karşı inancı zayıf, hırçın ve asabi bir kadındır:

Sara, senelerden beri devam eden yalnız ve bedbaht hayatını hassas ve mağrur ve hüviyeti ile örtmek için sarf ettiği kuvvetten sonra, zaten yorgun ve yıpranmış görünüyordu. Sonra bu hastalık, onun muhayyilesinde, Sururi'den nihayetsiz derecede elim bir tesir bırakmıştı. Kanında bir iğrenç zehirle, o, insanlar arasında nasıl yaşayabilirdi? Çocuğuna sütineler, hatta hizmetçiler geldiği vakit, kendisi onların boğazlarını, vücutlarını büyük ihtimamla Muallim Remzi'ye muayene ettirir ve en az şüpheli olanlardan bile şiddetle iğrenirdi.(...) Şimdi kendisi bu mülevves şeylerden biri olmuştu. Ve sonra da anasının cinneti! Bu zehirle yaşamaya razı olsa, kendi de bir gün bu zehrin netayicinden birine, belki cinnete mahkûm değil miydi? Zaten onun asabı senelerin zulmü ile azıcık hasta değil miydi? O, Sara, evvela iğrenç, sonra deli! (Halide Edib, 1918, s. 85-86)

Kasım'ın uyguladığı tedavi ve Sururi'nin ilgisiyle Sara, iyileşmeye başlar. Ancak Sururi, bir süre sonra yaşadığı "münzevi hayattan" sıkılır ve sağlığını feda edercesine eski eğlence hayatına geri döner. Bunu da hayatıyla öder. Sara'nın, Sururi'nin ölümüne şahit olması onu olumsuz etkiler ve özellikle çocukluğundan itibaren psikolojisini tehdit eden "korcu" hissini tetikler. Sayıklamasında hep korktuğunu, annesinin de korkuları olduğunu ve bundan dolayı hastalanarak çıldırdığını itiraf eder. Kasım Şinasi'ye göre Sara'daki korku hissi "kök salmış irsî bir hastalık" olup, tedavisi için "bir çocuk gibi" dikkatli ve anlayışlı bir bakıma ihtiyaç vardır. Kasım Şinasi büyük bir titizlikle bunu da üstlenir. Ancak Behire, Sara ile Kasım'ın önce hasta-doktor ilişkisini daha sonra evliliklerini kıskanır. Bilhassa Sara'yı "anasının ortağının çocuğu" diye gördüğü için ona "kinli" dir. Durumun farkında olan Kasım'ın babası, "zavallı çocuğun anası nasıl Behire'nin anasının kötülüğüne kurban olduysa Sara da Behire'ye kurban olmasın" diyerek oğlunu uyarır ve Kasım, Sara'yı Behire'den uzak tutmak için Büyükdere'de bir eve taşınır. Fakat bir süre sonra Avrupa'dan Sururi'nin kardeşi Doktor Hüseyin Kâmi'nin gelişi ve Balkan Savaşlarına katılan Kasım Şinasi'nin evden ayrılışı Sara'yı yeni bir buhrana sokar. Behire'nin telkinlerinin etkisinde kalan Kasım, aldatıldığını düşünerek karısı Sara'ya yüksek dozda morfin şırınga ederek onu öldürür:

Sara'ya, deli olursa kendisini öldürmeği vaat etmişti. Halbuki delilik, bu levs, bu fenalık yanında hiçti; o bir hastalık, o şayan-ı himaye ve muhabbet bir şeydi bu... Erenköyü'nde, onu öldürmeği vaat ettiği yerde, âşığı Kâmi'yle yaşadığı o evde hüküm-i idamını icra edecekti. (Halide Edib, 1918, s. 315)

Mev'ud Hükküm romanının bir realist/natüralist edebiyat anlayışıyla yazıldığını göz önüne aldığımızda "histeri"nin hem irsî özellikler hem de sosyal hayatla ilişkilendirildiği görülür. Behire histerik, kıskanç biridir ve Sara'ya olan kinini, intikamını ona iftira atarak alır. Bu özelliği irsîdir. Annesi Samime Hanım da Sara'nın annesine karşı "sabırla, şeytanetle, entrikayla" yaklaşarak onun delirmesine ve hastaneye yatmasına sebep olmuştur. Sara da kendisini bildi bileli korkuları vardır ve bir gün annesi gibi aklını yitireceğinden endişelidir. Bu yüzden sınırlı, histerik bir kadındır. Asabi, inatçı özelliği kızı Atife'de de görülür. Dolayısıyla Halide Edib Adıvar'ın hastalık ve histeri konusunu en ayrıntılı şekilde *Mev'ud Hükküm* romanında ele aldığını söyleyebiliriz. Halide Edib, diğer taraftan o dönem kadınlarının hem sosyal hayatta hem de evlilik hayatında var olma

mücadelesi verirken beden ve ruhen hastalandığına dikkat çekerek topluma özellikle de erkeklere bir eleştiride bulunmuştur. Aynı zamanda Emile Zola'ya ithaf ettiği romanını neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde kurgulamayı, "deneyim"den faydalanmayı ihmal etmemiştir.

Aşk duygusunun hâkim olduğu *Kalp Ağrısı* (1924) romanında olaylar Zeyno'nun etrafında cereyan eder. Bir doktorun kızı olan Zeyno'nun asıl ismi Zeynep'tir. "Annesinin babası Kürt olduğu için ve aynı büyükbabasının ırkî ateşinden genç kıza kaynayan bir mizaç ve ihtiras geçtiği için" babası ona Zeyno demiştir. Bir süre Almanya'da bulunmuş, Darülfünun'a bir yıl devam etmiş olan Zeyno, yirmi beş yaşında, süs ve gösterişten uzak, sportmen bir kızdır. Yakın arkadaşı Azize'nin "İzmir'in alınması şerefine" verdiği davette, kuzeni Binbaşı Hasan'la tanışır ve ondan hoşlanır. Ancak Zeyno'nun Doktor Saffet'le nişanlı olması ve Azize'nin Hasan'ı sevmesi Zeyno'yu zor durumda bırakır. Saffet'i zihnen, Hasan'ı kalben seven Zeyno'daki bu ikilik onu, ruhsal bir çatışmaya, bunalıma sürükler. Neticede her ikisiyle ilişkisine bir mesafe koyarak Miralay Muhsin Beyle evlenir. Buna sebep de Muhsin Bey'in, Zeyno'nun sevdiği iki erkeğin özelliklerini taşımasıdır.

Aldığı hemen bütün kararlarda, hatta eş seçiminde "fıkrî ve ilmî" hareket eden Zeyno'nun, Hasan'la tanıştıktan sonra "kalp ağrıları"nın başlamasının sebebi "kalbinin ikiyüzlülüğünden gelen bir ıstırap"tır. Nişanlısı Saffet'e karşı kalbinde "heyecan unsurunun eksik" olduğunu anladığından itibaren kendiyi mücadele etmeye başlar. "Nevrastenin son haddine" geldiğinin farkında olan Zeyno, babasına ruh halini şu şekilde tasvir eder:

Kendi irademden demir çerçevesi içinde kendimi öyle bir bağlamıştım ki tehlikeli ve âti için muzır telakki ettiğim bu taşan, kaynayan kalbimdeki yeni hayat menfezini sınıksız tıkaştım. Yavaş yavaş yaşamaktan lezzet almıyor, sararıyor, sırf maddi olan hayat vezaifi bana yavan ve çekilmez bir yük gibi geliyordu. Eğer vaziyet böyle devam etse belki az bir zamanda çökecek, belki manevî manasıyla da ölecektim. Esasen intihar etmemek, beni affet baba hiçbir bağdan gelmiyordu. Sadece gururumu bu günahkâr ve bî-sûd ıstırapın öldürememesi, yenememesinden neş'et ediyordu. (Halide Edib, 1340, s. 73-74)

Zeyno'daki gönül yorgunluğunu ve sinir zayıflığını farklı yorumlayan Saffet, ki ona göre Zeyno'nun rahatsızlığı uykusuzluktur, onu hava değişimi için Ayastefanos'a gönderir. Sakinleştirici ilaç, açık hava, yürüyüş ve düzenli beslenmeyle sağlığına kavuşacağını düşünür. Zeyno, Ayastefanos'ta yalnız kalmaktan memnun olsa da içinde "daha derin, daha koyu bir hüznün" olduğunu hisseder ve kendisini "karanlıkta yatan, güneşte kalkan bir nebat"a benzetir. Bir süre sonra Azize ile Hasan'ın ziyareti onu mutlu eder. Özellikle Hasan'ın gelişiyi olumsuz ruh halinden

HALİDE EDİB ADIVAR

KALP AĞRISI

GAN

sıyrılır ve kendisini “mezardan çıkmış, mucizeyle dirilmiş bir insan” gibi görür. Diğer taraftan Azize de “ruhu hasta” biridir. Hasan’ı sevmektedir. Ancak onun kendisinden ziyade Zeyno’yu sevdiğinin farkındadır. Bu sebeple Azize’deki “kıskançlık, şüphe hastalığı” onu, intihara sevk eder. Zeyno, arkadaşının mutluluğu ve sağlığı için “Hasan’ı tamamıyla ona vermeye” karar verir: “Artık hayat, saadet, heyecan bunlar benim için bunlar benim yok olmuş, boş manasız sadalardan başka bir şey olamazdı.” (Halide Edib, 1340, s. 217)

Halide Edib Adıvar bir yazar, bir aydın olarak ruhsal bozuklukların kişiyi ne gibi olumsuzluklara sürükleyeceğinin farkındadır. Hatta bunu tecrübe etmiş biri olarak, Cumhuriyet’in ilanından sonra yayınladığı *Kalp Ağrısı* romanında Zeyno’ya söylettikleri konumuz için dikkate değerdir: “Cümle-i asabiye’nin insanları sevk ettiği isimsiz ve nihayetsiz zaafı ve iptilalarda masuniyet herkese müyesser değildi. Kim bilir böyle zayıf insanları kafasıyla, kalbiyle yüksekten muhakeme eden bizim gibi ukalalar belki en çok ve en devamsız surette cinnet ve zaafıya esir olabilirlerdi.” (Halide Edib, 1340, s. 35) Halbuki Zeyno, duygularını kontrol altına alarak geleceğine yön verecek ve hayatta kalacaktır. Bu konuda Halide Edib’in, Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinin yeni kadınlarını bekleyen çelişkilerle baş etmede yol gösterici bir gaye güttüğü söylenebilir (Kahraman, 2017, s. 108). İnci Enginün de “Zeyno’nun kıskançlığını ağırbaşlılıkla içine gömmesi ile Azize’nin intihara teşebbüs edecek kadar kendisini kaybettiren kıskançlık krizleri arasında da fikrî ve hissî terbiye ayrılığından doğan davranış farkı görülür” diyerek yazarın, Zeyno’nun şahsında kadınlara, fikrî olduğu kadar “hissî terbiye”yi de verdiğini ifade eder.

Halide Edib Adıvar’ın histerik kişileri karakterize etmede gözlemlerinin ve kendi şahsiyetinin yanı sıra beslendiği kaynakların, okuduklarının da etkili olduğunu söyleyebiliriz. Hatıralarından Shakespeare’e hayranlığını bildiğimiz yazar, onun eserlerini okumuş ve ondan tercüme yapmıştır.¹⁴ Özellikle Halide Edib’in romanlarında aşk, tutku ve ihtirasın bir cinnet noktasına gelmesinde Shakespeare’in etkisini göz ardı edemeyiz. İnci Enginün konuyla ilgili olarak *Hamlet*, *Macbeth*, *Othello*, *Romeo ve Juliet* ile *Antonious ve Kleopatra*’nın, Halide Edib’in eserlerinin bütününe sindiğini belirtir (Enginün: 1992, s. 135-141). Handan’ın krizlerinin “bir bakıma Hamlet’in gerçeği bulmak veya gerçekten kaçmak için çırpınışlarını andırır”¹⁵ olduğunu, *Mev’ud Hüküm*’ün planının ise *Othello*’ya benzediğini ifade eder. Bunun yanı sıra Bronte Kardeşler’in tesirine de temas eder ve Halide Edib’in ilk eserlerinden itibaren “özellikle kadın kahramanların büyük bir olgunlukla duygularını dış dünyadan gizleyerek baskı altında” tutmalarını Charlotte Bronte’nin *Jane Eyre*, Emily Bronte’nin *Rüzgârlı Bayır* romanlarının etkisine bağlar (Enginün, 1992, s. 135).

Halide Edib Adıvar’ın hikâye ve romanlarındaki kadınlarda “histeri”yi tetikleyen sebepler farklı olsa da bu kadınların karakterizasyonunda ortaklıklar olduğunu görürüz. Öncelikle bu kadınların her biri küçük yaşta annesini kaybetmiştir; eğitilmiş ve sanat bilgisi olan kişilerdir; fiziksel özellikleri “solgun ve ince” olup sinir, endişe, korku gibi ruhsal özellikleri irsîdir, anneden almışlardır; ya sevdiklerini kaybetmişler ya da kendilerine sahip çıkacak, sevildiğini hissedecek bir ortamdan uzak yaşamışlardır. İşte Halide Edib, kişiyi ruhsal ve zihinsel açıdan etkileyen “histeri”yi

¹⁴ Halide Edib Adıvar’ın, Shakespeare’den yaptığı tercüme, onun hakkında yazdığı yazılar ve Shakespeare’in, eserlerine tesiri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İnci Enginün, “Halide Edib ve Shakespeare”, *Mukayeseli Edebiyat*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992, s. 123-141.

bir realist yazar bakış açısıyla ele almış, Halit Ziya'da olduğu gibi, histerinin nasıl ortaya çıktığını ve kişide yaptığı değişiklikleri determinist bir metotla tasvir etmekle kalmamış, toplumun "kadın" a bakışına da temas ederek özellikle erkeklerin kadına yönelik fikir ve tutumlarını eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmiştir.

KAYNAKÇA

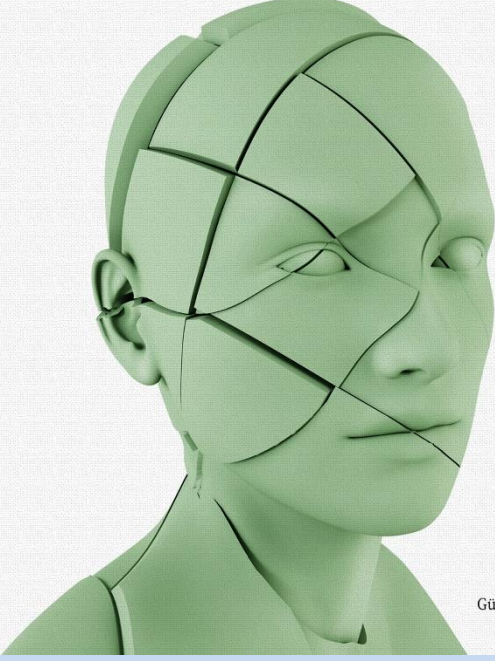
- Adıvar, Halide Salih (1324/1908). "Günahkâr Bir Kadının Jurnalinden Muktebes", *Resimli Kitap*. nr. 2, s. 150-155.
- [Adıvar], Halide Salih (1326/1911). *Harap Mabetler*. İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası.
- [Adıvar], Halide Edib (1918), *Mev'ud Hüküm*. İstanbul: Ay Yıldız Matbaası.
- [Adıvar], Halide Edib (1342/1924). *Handan*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- [Adıvar], Halide Edib (1340). *Kalp Ağrısı*. İstanbul: Vakit Matbaası.
- [Adıvar], Halide Edib (1963). *Mor Salkımlı Ev*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Adıvar, Halide Edib (2004). *Memoirs of Halide Edib*. New Jersey: Gorgias Press.
- Adıvar, Halide Edib (2019). *Heyula*. F. Altuğ, M. G. Ayluçtarhan (Haz.). İstanbul: Can Yayınları.
- Adıvar, Halide Edib (2021). *Kalp Ağrısı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Argunşah, Hülya (2019). "Halide Edib'in Hikâyeciliği", *Halide Edib Adıvar*, A. Emel Kefeli (Haz.) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 71-87.
- Buttanrı, Müzeyyen (1997). *İkdam Gazetesi Üzerinde Biyografik Bir İnceleme (1894-1900)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Çetin Şahabettin ve Gülfizar Sözeri Varma (2021). "Somatik Belirti Bozukluğu: Tarihsel Süreç ve Biyopsikososyal Yaklaşım". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 13/4, s. 791-792.
- Doktor Hakkı (1896). "Mevadd-ı Tıbbiye: Sinir Zaafı", *Sabah*, nr. 2323.
- Doktor Rauf (1899). "Tıbbiye ve Sıhhiye: Sinir zaafı, nevrasteni", *İkdam*, nr. 1838.
- Enginün, İnci (1992). "Halide Edib ve Shakespeare", *Mukayeseli Edebiyat*. İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 123-141.
- Enginün, İnci (2006). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İnci (2007). *Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İnci (2019). *Halide Edib Adıvar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Fatma Aliye Hanım ve Ahmet Mithat Efendi (2014). *Hayal ve Hakikat*. Semih Doğan (Haz.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Günaydın, Ayşegül Utku (2017). *Kadınlık Daima Bir Muamma, Osmanlı Kadın Yazarların Romanlarında Modernleşme*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Huyugüzel, Ö. Faruk (2004). "Halit Ziya'nın Sefile Romanında Realist Teknikler". *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, s. 180-193.
- Huyugüzel, Ö. Faruk (2018). *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Hüseyin Rahmi (1888), "Emrazın Valideynden Evlada İrsen İntikali", *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 3076.

- Janet, Pierre (2020). *Histerinin Ana Semptomları*. Burcu Tümkaya (Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Kahraman, Nefise (2017). "Halide Edib'in Kalp Ağrısı Romanında Modern Kadının Cümle-i Asabiye ile İmtihanı ve Hissi Terbiye". *Edebiyatın İzinde Delilik ve Edebiyat*. B. Öztürk, D. A. Büyükarman, S. Şahin (Haz.). İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 99-109.
- [Karaosmanoğlu], Yakup Kadri (1912). "Halide Edib Hanımın Son Kitabı: Handan Hakkında", *Rûbab* (40), 458.
- Köseoğlu, Hatice (2014). *Tercüman-ı Hakikat gazetesi (3001-3500. Sayılar) İnceleme ve Seçilmiş Metinler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Moran, Berna (1999). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nasio, J. -D. (2013). *Histeri, Psikanalizin Güzel Çocuğu*. Pelin Aydın (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nemutlu, Özlem (2018). *Ahmet Mithat Efendi'nin Kütüphanesi, Hikâye ve Romanlarında Okuma Eylemi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Polat, Nazım H. (2005). *Rûbab Mecmuası ve II. Meşrutiyet Dönemi Türk Kültür ve Edebiyat Hayatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sezen, Güneş (2023). "19. Yüzyıl Romanlarında Duygusal Aşırılıklar: Histerik Kadınlar "Obsesyon"lu Erkekler". *Edebiyat ve Duygular*. İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 55-77.
- Tansel, Fevziye Abdullah (1966). "Halide Edib Adıvar: Hatıralar: Mor Salkımlı Ev". *TTK Belleten*, 118, s. 303-319.
- Urgan, Mîna (2020). *Virginia Woolf*. İstanbul: YKY.
- Uşaklıgil, Halid Ziya (2006). *Sefile*. Ö. Faruk Huyugüzel (Haz). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Uşaklıgil, Halid Ziya (2010). *Hikâye*. Fazıl Gökçek (Haz). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Uşaklıgil, Halid Ziya (2018). *Nemide*. Merve Özdemir (Haz.). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Üçpınar, Zehra (2012). *Sabah Gazetesi (1895-1898, İnceleme ve seçilmiş metinler)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi.
- Ülker, Seren (2020). *Konversiyon Bozukluğu Tanısı Alan Kadınların Libidinalizasyon ve Nesne İlişkileri Ekseninde Projektif Testler ile Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Wellek, René ve Austin Varren (2011). *Edebiyat Teorisi*. Ö. Faruk Huyugüzel (Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.

TÜRK BİLİMKURGU EDEBİYATI VE ARKETİPLER

DR. VELİ UĞUR

Günce Yayınları

Oktay Yivli

Öykü Nasıl Okunur

modern öykü ve yöntem

Günce Yayınları

MAKSUT YİĞİTBAŞ

Edebiyatın Ebemkuşağı

Halit Ziya Hikâyeciliğinde

Renklerin Dili

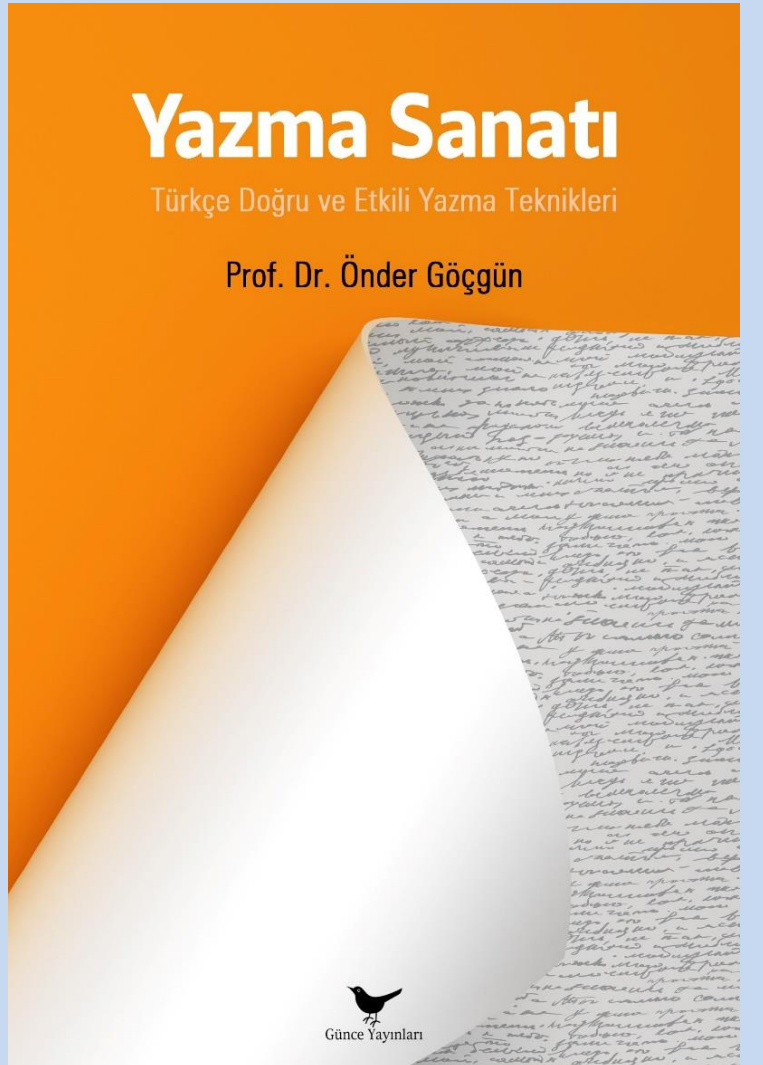

Günce Yayınları

Yazma Sanatı

Türkçe Doğru ve Etkili Yazma Teknikleri

Prof. Dr. Önder Göçgün

Günce Yayınları